

SURXON VOHASI AHOLISINING TO'Y VA U BILAN BOG'LIQ MAROSIMLARDA ARXAIK KO'RINISHLAR

Eshniyozova Fayziya Saydullo qizi

TERDU Tarix fakulteti Tarix yo'nalishi 2- kurs magistranti

Annotatsiya:

Ushbu maqolada to'y marosimlarning kelib chiqishi, o'zbek milliy to'rlari va ularning o'ziga xos urf odatlari hamda to'y va u bilan bog'liq marosimlarida foydalaniladigan milliy kiyimlarning arxaiik ko'rinishi tadbiq etilgan.

Аннотация: В данной статье речь идет о происхождении свадебных обрядов, узбекских национальных костюмах и их своеобразных обычаях, а также об архаичном виде национальной одежды, используемой в свадебных и связанных с ними обрядах.

Abstract: This article deals with the origin of wedding ceremonies, Uzbek national dresses and their unique customs, and the archaic look of national clothes used in wedding and related ceremonies..

Kalit so'zlar: To'y, xatna, yor-yor, sovchilik, chimildiq, kampir o'ldi, chach silatar, oyoq bosar, payg'ambar to'y, laparlar, "hutbai nikoh, kuyov, kelin,.

KIRISH

O'zbek xalqi qadim o'tmishdan bugungi kungacha o'zining boy tarixi, ma'naviy qadriyatlari, milliy urf-odatlariga ega bo'lib, zamonlar osha uni o'z qalbi va ma'naviyatida saqlab kelib avloddan-avlodga meros qilib qoldirib kelmoqda. Unda millatning orzu-umidlari, u yashayotgan tabiiy geografik, ijtimoiy muhit, xalq istidodi, malakasi, qobliiyati, etnik xususiyat hamda belgilari o'z ifodasini topgan.

O'sib kelayotgan yoshlarimizga o'zmizning azaldan bir udumga aylangan milliy to'ylarimizni tasvirlarda namoyon qilish va to'g'ri tarbiya berish. Ko'p ming yillik tarixga ega bo'lgan o'zbek xalqi asrlar davomida o'ziga xos xilma-xil urf-odatlar, marosimlarni yaratdi.

Ular doimiy takrorlanishi va xalqning ularga amal qilib kelishi natijasida umrboqiydir. Shu o'rinda asosan Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlari to'ylarda milliy o'yinlarimizning tashkil qilinishi ta'kidlab o'tmoqchiman. O'zbek yigiti bolaligidan bilagiga kuch, boshiga aql yig'adi. Xalqimizda ot minishga, ko'pkari tomosha qilishga qiziqmagan yigit kam bo'lsa kerak. Ko'pkari – ko'pning ishi. Uni tashkil etish, g'oliblarni munosib baholash, tomoshaga kelgan elga osh tarqatish ancha mushkul ish. Sayillar, hosil bayramlari, Navro'z va to'ylarda yuzlab

chavandozlar ishtirokida keng dalalarda zavqli o'yinlar uyushtirilgan. Bu bayramlarda ko'pkari bilan birga kurash, chovg'on, arqon tortish va xo'roz urishtirish kabi o'yinlar ham o'tkazilgan.

MUXOKAMA VA NATIJALAR.

Jamiyatning muhim bo'g'ini hisoblangan oila munosabatlari nikohdan boshlangan. Nikoh-yangi oila vujudga kelganligi jamiyat tomonidan e'tirof etiladigan shar'iy, qonuniy holatdir. Beshik to'yi – chaqaloqni birinchi marta beshikka solish bilan bog'liq bo'lib, nishonlanadigan marosimli bayramdir. Bu eng qakdingi va O'zbekistonda eng keng tarqalgan marosimlardan biri. Odatda bu to'y chaqaloq tug'ilishining 7-,9-, 11- kuni o'tkaziladi. Turli viloyatlarda marosim o'zicha xususiyatlarga ega bo'ladi va oilaning boyligi darajasiga bog'liq bo'ladi: o'ziga to'q oilalar odatda bu to'yni katta ko'lamda o'tkazadi, kambag'al oilalar esa uni kamtarona nishonlaydilar.

Oilani, avvalo ota boshqaradi, oila oldidagi burchi va vazifasi mas'ulligi sababli, otaning mavqei oilada yuqori turadi. Oila boshlig'i undagi ichki intizomni saqlashi, odob-axloq mezonlariga amal qilishni nazorat qilishi, iqtisodiy-moliyaviy ta'minot vazifalarini bajarishi zarur bo'lib hisoblanadi. O'zbek oilasining tarbiyaviy tomonlaridan yana bir muhim jihati shundaki, unda otaning shariat tartiblari yoki milliy urf-odatlariga muvofiq ayollarning insoniy huquqlarini kamsitmasligi, hurmatini o'rniga qo'yishi, ularga mehribon va xushmuomala munosabatda bo'lishi, farzandlarning bilim olishi, kasb-hunar egalari bo'lishini ta'minlashi, sog'lom o'sishlari uchun mumkun bo'lgan sharoitlarni yaratishlari axloq qoidasi sifatida shakillangan.

Oilada bola tarbiyasi masalasi jamiyat hayotida alohida o'rin egallab kelgan. Oilada o'g'il bolalarga avlod davomchisi sifatida qaralgan. Qizlarga esa bo'lajak ona va sadoqatli uy bekasi, iffat ramzi sifatida tarbiya berilgan. Voyaga yetish jarayonida o'g'il bola ota ta'sirida, qiz bola

esa ona ta'sirida ulg'ayganlar. O'zbek xalqiga mos muhim xususiyatlardan biri bu mahalla ahlining bolalarni tarbiyalashda hamjihatlikda harakat qilishlaridir. Otaning farzand oldidagi burchlari shariat va islomiy qoidalar bo'yicha yaxshi nom qo'yish, xushxulqli, mehnatsevar, iymon-e'tiqodli qilib o'stirish, o'qitish, kasb-hunarli qilish, uylantirish, qizlarni turmushga chiqarish kabi vazifalarni ado etishdan iboratdir.

Ota-onalar qariganda, mehnat layoqatini yuqotganda farzandlar o'z ota-onalarini holidan xabar olishlari va g'amxurlik qilishlari o'zbekchilikning muhim shartidir.

O'zbek xalqining turmush tarzini uning sharqona dasturxonsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Dasturxon atrofida o'zbek xalqining samimiyati jo'sh urib turadi, insoniy milliy qadriyatlarimizning ham moddiy, ham ma'naviy ko'rinishlari omuxta va mujassam holatda yuzaga chiqadi. Turli toifadagi kishilar ham dasturxon atrofida hurmat qilinib, iliq so'zlar bilan bir-birini alqiydilar. Shunga ko'ra xalqimiz dasturxonini aziz, muqaddas, rizq-ro'z manbai, ramzi deb belgilangan. Taomilga ko'ra tanovul qilishni yoshi ulug' kishi boshlab beradi. Agar oila davrasida bo'lsa avval ota, so'ngra ona boshlaydi.

Mahalliy xalqlar kiyimlarining o'ziga xosligi azaldan iqlimiy, maishiy sharoitlar va urug'-qabila an'analari bilan belgilanar edi. XIX asrdayoq kiyim (to'nlar, ko'ylaklar, yaktaklar) arxaik xususiyatlarga ega edi: keng, butunligicha bichilgan, uzun kiyim bo'sh tushib turib, inson tanasining shakllarini yashirib turar edi. Kiyim bir tariqa tikilgan: erkaklar, ayollar, bolalarning kiyimlari, yozgi va qishki kiyimlar shakli va bichilishi, tikilishi o'xshash bo'lar edi. An'anaviy milliy erkak kiyimi belbog' bilan bog'langan, qavilgan issiq to'n – chopon, do'ppi nomli bosh kiyimi va nafis charmdan tikilgan etikdan iborat edi. Erkaklar to'g'ri bichilgan yaktaklar, ostki va ustki choponlarni kiyar edilar. Chopon yengil yoki issiq, paxta qo'shib qavilgan bo'lishi mumkin edi. Chopon yonidan yurish va yerda o'tishi oson bo'lishi uchun kesiklar bor edi. Chopon odatda belbog' - qiyiqcha ro'mollari bilan bog'lanar edi. Bayramona milliy kiyim har kungidan foydalangan matolarning go'zalligi va nafisligi, bezaklari va kashtalari kabilar bilan ajralib turar edi.

Ayollarning milliy kiyimi chopon, to'g'ri bichilgan va xonatlasdan tikilgan qulay ko'ylakdan, pasti torayib boradigan keng yupqa ishton – lozimdan iborat. Ayolning bosh kiyimi uchta asosiy qismidan tarkib topgan: qalpoqcha, ro'mol va kallapo'sh. bayramona ayol kiyimi tikilgan matolarining nafisligi va chiroyliligi bilan ajralib turadi.

Bolalarning kiyimlari kattalar kiyimini takrorlar edi. Umumiy xususiyatlari bilan birga har bir tuman yoki qabiladagi kiyimlar ishlatiladigan matosi, bichish shakli va usuli va shu kabilardan iborat bo'lgan farqli xususiyatlariga ega bo'lgan.

Bosh kiyim (do'ppi)

O'zbekiston xalq amaliy san'atining eng ommaviy va hamma yerda tarqalgan turlaridan biri har doim do'ppi – adrasli qattiq yoki yumshoq qalpoqcha bo'lgan edi. Do'ppi o'zbek milliy kiyimining ajralmas qismi bo'lib, o'zbek xalqining hayoti va an'alariga chuqur kirib borgan. Do'ppi (turkcha tepa so'zidan) nafaqat o'zbeklar, balki boshqa Markaziy Osiyo xalqlarining ham milliy bosh kiyimidir. Do'ppilar turlariga qarab ajratilgan: erkaklar, ayollar, bolalar uchun, qarilar uchun turlari. Keksa ayollar bu bosh kiyimni kiymaydilar. Bolalarning do'ppilari (kulohcha, qalpoqcha, do'ppi, kallapo'sh) matolarining turli-tumanligi va rang-barangligi bilan, popuk va sharchalarining kattaligi, kashtalari, zarlari va tumorlarining ko'pligi bilan farqlanadi. O'zbek do'ppilarining eng ko'p tarqalgan shakllari ozgina konussimon kabi to'rt qirrali do'ppilardir. Do'ppilar bikki yoki undan ortiq mato qatlamlaridan tikilib, ipak yoki odiiy iplar bilan qavilib, mutahkamlanar edi. Tayyor do'ppi ustidan ipak, zar yoki kumush ip bilan kashta tikilar edi.

Do'ppi tikish san'atini avvaldan ayollar o'rganar edi. Do'ppilardagi eng ko'p uchraydigan naqshlarga gul naqshlari, hayot va unumdorlik ramzi bo'lgan bodom naqshi kiradi. Do'ppilarning naqshida saqlovchi vosita deb hisoblangan ilon izi naqshi ham tez-tez tikilar edi. Geometrik shakllardagi naqshlar ham juda ommaviy edi. Turli tumanlarda yaratilgan do'ppilar o'zining shakli, naqshlari va tanlangan ranglari bilan farqlanadi. O'zbekistonning ko'pgina tumanlarida chust do'ppilari eng ko'p uchraydi.

Chust do'ppilarining eng tarqalgan turi qora matodagi to'rt dona qalampir shaklidagi oq naqsh bilan tikilgan bo'lib, pastki qator joylashgan gumbazchalar bilan o'ralgan. Do'ppining uchta turi mavjud – dumaloq, to'rt qirrali dumaloq do'ppilar va cho'zinchoq qalpoqcha. Chust do'ppilari naqshining keskinligi bilan (bodom donasi to'la, mo'ylovchasi kalta va keskin burilgan) va pastki chetining balandligi bilan ajralib turadi. Farg'ona vodiysi do'ppilarining boshqa turlari – «Sandali», «Akka ikki so'm», «Chimboy», «Surkachekma» va boshqalar naqshlarining soddaligi bilan ajralib turadi. Samarqand do'ppilari «piltado'zlik» uslubiyotida bajarilgan. Do'ppilarning boshqa turlari ham bor urgutcha «qalpoq», Buxoroning zar tikilgan do'ppilari, shahrisabzcha «gilam do'ppi», Kitol va Shahrisabz do'ppilari «sanama» va «chizma», «taq'ya», «tayxa», «chumakli», «kush» – Xorazmning erkaklar va ayollar do'ppilari. Do'ppilarda eng ko'p tarqalgan naqshlar qalampir nusxa do'ppi (poklik va barcha foni narsalardan voz kechish ramzi), xoch, patlar, bulbul, qush naqshlari (oliy donolik ramzi), atirgul shoxi (tinchlik va go'zallik ramzi), muqaddas arab yozuvlari va boshqalar uchrar edi.

Har bir fasilda oʻtadigan urf-odat va marosimlar katta tarbiyaviy ahamiyatga ega boʻlgan. Xalqimizda Navroʻz bayrami alohida koʻtarinki va jozibadorlik, tantanavorlik hamda mehr-oqibatlik mazmuni ufurib turgan holatda oʻtgan. Sharq mutafakkirlarining, jumladan Abu Rayhon Beruniy, Umar Xayyom ilmiy ijodiy meroslarida Navroʻz ilk bahorning kirib kelishi, dehqonchilik bayrami sifatida taʼriflanadi. Navroʻz ham xalq ham davlat bayramidir. Bayramga bagʻishlab turli sport tadbirlari, karnay-soʻnaylar, dorbozlik, aytishuvlar, ashula va raqs tadbirlari koʻtarinki ruhda oʻtkaziladi. Har bir xonadon turli xil pishiriqlar, taomlar pishirganlar eng asosiysi Navroʻzning shox taomi sumalak katta dosh qozonlarda tayyorlanib, butun mahalla ahliga ulashiladi.

“Oʻzbek xalqi nigoh toʻylari bilan bogʻliq urf-odatlar va irim-sirimlar faqatgina xursandchilik va shodiyonalik boʻlib qolmay, balki muayyan maqsadga qaratilgan afsungarliklardan ham tashkil topgan”- deydi Ahmadjon Ashirov oʻz asarida. U yana shuni qoʻshimcha qiladiki, oʻzbeklarning hozirgacha amal qilib kelinayotgan an-anaviy nigoh marosimi serfarzand mustahkam, farovon oilani qurishga qaratilgan afsungarlik koʻrinishidagi urf odat va udumlar majmuasidan tashkil topgan.

Xalqimiz turmushida "To'y" nomi bilan yuritiladigan marosimlar juda koʻp. Bunday marosimlarning chiroyli oʻtishida ayollarning hissasi katta boʻlgani bois xalqimizning eng qimmatli urf-odatlarini avloddan-avlodga yetkazishda ham ularning oʻrni beqiyosdir, Farzand voyaga yetib borar ekan, ona unga atab bisot sandigʻini ochadi. Nikoh toʻyi kelajak oilaning poydevoriga asos soladi, shuning uchun ham barcha tadbirlarga yoshu-qari, erkagu-ayol birdek ishtiyoq bilan kirishadilar. Garchi toʻy tantanalari bir kunda, bir necha soatda oʻtsa ham, ungacha tayyorgarlik koʻrish, toʻydan keyingi rasm-rusumlarini hisobga olganda bir necha kunga choʻziladi. Nikoh toʻyi marosimi oʻzbeklarda qadimdan sovchilikdan

boshlangan va hozir ham bu rusumga rioya qilib kelinadi Nigoh to'yi tantanalarini boshlab beruvchi dastlabki marosim sovchilik hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, xalqimizning tarix sinovlaridan o'tgan bayramlari marosimlari, urf-odatlari xalqimizning ajoyib fazilatlarini, milliy xususiyatlari, qadriyatga aylangan xalqchilik ruhi bilan sug'orilgan jihatlarini, halollik, poklik, mehnatsevarlik xislatlarini namoyon etadi. Xalqning o'ziga xos milliy, ruhiy ko'rinishlarining barchasi xalq bayramlarida o'z ifodasini topadi.

Hozirgi kunda mamlakatimizda to'ylarni o'tkazish va tartibga solish bo'yicha olib borilayotgan sayi-harakatlarni inobatga olgan holda yurtimizda birinchi navbatda tabaqalanishni oldini olish, dabdababozlik, ortiqcha isrofgarchiliklarga yo'l qo'ymaslik, turli xil o'zbek millatiga umuman yot bo'lgan marosimlarni cheklash, va albatta yoshlarimizni milliy ruhda tarbiyalash hisoblanadi. Ushbu masalalar bo'yicha davlatimiz tomonidan qonun va qarorlar ishlab chiqilgan va amalda o'z natijasini ko'rsatmoqda.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi parlamenti 2019 yil 14-sentabr kuni « To'y hashamlar, oilaviy tantanalar, ma'raka va marosimlar, marhumlarning xotirasiga bag'ishlangan tadbirlar o'tkazilishini tartibga solish tizimini takomillashtirish» to'g'risida gi qaror.
2. Шаниязов. К. Узбеки и карлуки
3. Ashurov. A.A O'zbek xalqining qadimgi e'tiqod va marosimlari. – T.,-2009.